

Quatre-cents anys després de la seva mort, una exposició sobre Francis Drake desperta la polèmica: pirata sanguinari o heroi nacional? Curiosament, Felip II, que el tingué d'enemic, també és tirà o pietós segons el país des d'on es faci el judici.

PIRATES I REIS

Sir Francis Drake (1545-1596). El corsari anglès va ser el segon a fer la volta al món.

"Sang, mar i gel". Tres paraules que podrien resumir bé la vida del corsari Francis Drake i que conformen el títol de l'exposició que el Museu Marítim Nacional de Greenwich, vora Londres, li dedica per commemorar els quatre-cents anys de la seva mort.

Per alguns, Drake és un dels grans herois anglesos i per uns altres és un personatge sanguinari, cruel. Però el títol de "sir" ofereix pocs dubtes sobre la consideració que Drake devia despertar en la reina Elisabet I. La cosa canvia si en demanem l'opinió als espanyols, per als quals Drake fou un saquejador de les colònies i l'home que va ajudar a derrotar aquella armada de nom tan poc premonitori: la Invencible. Curiosament, a Espanya, hi regnava Felip II, que també desperta passions al seu país i és envoltat de molt mala fama a Anglaterra i als Països Baixos. Llegendes negres i llegendes roses s'entortollien en el record dels personatges històrics, segons qui narra els fets o qui els jutja. Només cal llegir les entrades de Drake i de Felip II al *Diccionari d'Història Universal* d'Edicions 62. Essent traducció d'una obra britànica, es pot supo-

sar que un diccionari elaborat a Madrid diria coses ben diferents.

Podem començar la nostra exposició amb Drake. El terme "corsari" no és sinó un eufemisme oficial. Drake exercí la pirateria, però sota protecció reial. El canvi de nom salva la seva honorabilitat i separa les classes de pirates. Uns segles abans que a algú se li acudís que l'estat també es defensa a les clavegueres, uns altres havien pensat que la pirateria també podia ser

Drake exercí la pirateria, però sota protecció reial. El canvi de nom salva la seva honorabilitat i separa els tipus de pirates.

rendible a la corona. Per això sorgí la patent de cors.

Organitzar grans esquadres era car i per això donaven permís a particulars perquè actuessin contra indrets costers o contra vaixells, fossin amics o enemics. Als Països Catalans, òbviament, també en vam tenir i molts feren fortuna. Preci-

sament el volum dels botins era la garantia per als governs que els corsaris actuarien amb decisió i constància. Amb ells, el govern atacava contrincants sense gastar diners i s'enduia una part del botí. El negoci era rodó. També hi havia unes lleis per a evitar que el cors dugués a abusos, però, com totes les legislacions, s'hi podia fer de més i de menys.

Per alguns historiadors, Drake va ser pirata *malgré lui*. El virrei de Mèxic va ordenar atacar, a San Juan de Ulúa, el comerciant d'esclaus John Hawkins, al qual havia donat un salconduit el dia abans. Entre els diversos companys de Hawkins que pogueren escapar hi havia Francis Drake, que des d'aleshores devia mostrar poques simpaties als espanyols. Però també es diu que Drake va ser dels qui van marxar quan s'adonaren que les coses anaven mal dades.

Aquí caldria també comentar l'actitud del virrei. És cert que Hawkins i els seus interferien en el negoci colonial, però també cal matisar que el seu impacte era mínim, comparat amb les riqueses que els castellans traslladaven de continent. La missió de Hawkins era de trencar el monopoli espanyol, atès que Felip II no es deixava convèncer amb paraules.

Va ser Drake qui, poc més tard, va obrir esquerdes al monopoli. Realitzà les seves primeres campanyes pel Carib i s'esforçà particularment a mostrar que l'istme de Panamà, un punt essencial en el camí d'or i plata cap a Espanya, tenia algun punt feble. Drake aconseguí uns primers botins importants, però sobretot va obrir la por-

ta a noves campanyes. De fet, els espanyols difícilment podien defensar amb els mitjans de l'època una costa tan extensa.

El gran botí de Drake. La gran missió de Drake va tenir lloc entre 1577 i 1580. Va saquejar uns quants galeons, que duïen vertaderes fortunes. Va travessar l'estret de Magalhães i va seguir la feina per la costa oest. Després va prosseguir el viatge per atacar l'imperi comercial que els portuguesos havien creat a l'Índic. El 1580, després de fer la volta al món, Francis Drake va tornar a casa i va ser molt ben rebut per la reina Elisabet I. Aquesta el va nomenar cavaller, li va donar un premi de 10.000 lliures i n'hi va afegir 10.000 més a repartir entre la tripulació.

No cal explicar gaire cosa sobre els mètodes que Drake devia utilitzar per obtenir els botins. Testimonis contemporanis el qualifiquen de cruel tirà, capaç de cometre els assassinats més horribles. Però Elisabet I devia aclucar els ulls davant els possibles excessos del seu corsari. Com a accionista de la campanya estava massa ocupada a

calcular-ne els beneficis reportats.

Sobre l'impacte del botí de Drake podem adduir els judicis de l'eminent economista John Maynard Keynes, mort ara fa just cinquanta anys. Keynes sostenia que l'era moderna s'havia iniciat amb l'acumulació de capital del segle XVI i que, a banda l'augment dels preus, aquesta acumulació fou deguda a les remeses d'or i plata que procedien d'Amèrica.

Keynes destaca el paper del botí que Drake havia robat als espanyols. Com que la reina havia finançat una part de l'expedició, en va rebre els beneficis corresponents. Amb aquests va pagar la totalitat del deute exterior anglès, equilibrà el pressupost i encara li sobraven 40.000 lliures, que va invertir en la *Levant Company*. Keynes calculà que el botí de Drake, gràcies a l'interès compost, equivalia, a primers del segle XX, al volum de les inversions totals d'Anglaterra a l'estranger. Cada lliura esterlina portada per Drake s'havia convertit en 100.000 lliures al cap dels segles.

El procés no va ser, és clar, deixar que el diner generés per si sol

l'interès, sinó que Elisabet I el va posar a treballar. Els beneficis de la *Levant Company* van servir per fundar, el segle XVII, l'*East India Company* i els beneficis d'aquesta van servir per posar els fonaments de tota la inversió estrangera que van fer d'Anglaterra l'imperi més poderós del món.

La guerra de l'opi. L'*East India Company* ens aparta ja una mica de l'època de Drake, però com que és una conseqüència del seu botí i també mostra els judicis diferents que poden merèixer els fets, convé explicar-ne algunes coses. La companyia portava a Europa productes com ara te, seda i porcellana, molt cotitzats. En canvi, els xinesos no rebien mercaderies, sinó diners.

Però a final del segle XVIII els anglesos decidiren que pagar en diners resultava massa car i recordaren que, a la seva colònia de l'Índia, hi tenien un producte barat que podia ser molt apreciat pels xinesos:

Tempesta en alta mar. Les condicions de navegació eren generalment molt desfavorables per als grans galeons espanyols, que amb poca capacitat de maniobra eren víctimes fàcils de corsaris, pirates i tempestes.

El passat és imprevisible

Ja avisa el narrador de *Braveheart* en començar la pel·lícula: els anglesos diran que menteix o que exagera. I, tanmateix, els fets són els fets. Pot haver-hi diferències d'interpretació, però no n'hi hauria d'haver en la narració.

Però la història és com les signatures: difícilment en surten dues d'absolutament idèntiques. No sols es trien uns fets i no uns altres o s'expliquen de forma diferent, sinó que aquests s'interpreten pels interessos, que varien segons la conjuntura política. Ho explica Marc Ferro en un llibre publicat al 1981 en francès: *Com s'explica la història als nens a tot el món sencer* (n'hi ha traducció castellana del 1990). Cada país recrea el passat a la seva manera i els règims polítics no sols provoquen canvis en el present, sinó també en el passat. Per això els aborígens australians podien ser d'una certa manera abans que hom decidís de suavitzar-ne la imatge; per això la història de Sud-àfrica no pot ser la mateixa ara que durant l'*apartheid*. L'escola pot recrear la història segons els vents polítics. Pot fer de català i valencià dues llengües diferents o pot fer passejar triomfalment el Cid pel País Valencià.

Però la història oficial també decideix què és legal i què no. Drake i Felip II en són dos bons exemples. Però n'hi ha molts més i de més recents. La salvatge neteja ètnica practicada als Balcans té precedents propers. Pel tractat de Lausana del 1923 1,2 milions de grecs foren expulsats legalment de l'Àsia Menor. I la conferència de Potsdam, del 1945, va establir els moviments que havien de fer grans grups d'alemanys, polonesos, russos i ucraïnesos. Tot plegat, com deia Churchill, perquè l'expulsió "elimina la barreja de pobles diferents, font de dificultats sens fi". A fronteres artificials els havien de correspondre les poblacions adients.

La història, l'escriuen els guanyadors. Però com que els guanyadors van canviant, no podem estar mai segurs de com s'explicaran les coses en un determinat moment. És probable que si un viatge en el temps ens permetés de llegir el tractament que llibres d'història escrits al segle XXII fan d'esdeveniments actuals, més d'un ens deixaria garratibats. I és que el futur és ben difícil d'endevinar. Però la força de l'autoritat fa que el passat tampoc no es pugui predir. **X. D.**

Un galeó maniobra per entrar en combat. Drake va demostrar ser un gran mariner i un lluitador imbatible en la mar.

l'opi. Com que la força dels xinesos ja havia minvat, hagueren d'avenir-se a canviar els seus productes per opi. Els ciutadans de la Xina aviat s'afecionaren a la droga i es calcula que entre 1767 i 1850 el consum es va multiplicar per setanta.

Quan les autoritats xineses veieren els estralls que l'opi causava entre la població, decidiren de prohibir-lo. Però Anglaterra no podia consentir que el producte en què basava l'intercanvi fos declarat il·legal. La demanda de derogació de la prohibició va culminar en l'anomenada guerra de l'opi. La tecnologia naval anglesa va permetre una ràpida victòria sobre els xinesos, que es van veure obligats a continuar prenent opi.

Els esforços per aconseguir que l'opi continués essent un producte lliure a la Xina contrasten amb els

judicis que la mateixa *East India Company* feia de la substància: "No és la nostra intenció de fomentar el consum d'opi a Anglaterra; preferim assistir a un retrocés en l'ús o, millor dit, en l'abús d'aquesta droga. Si fos possible de prohibir-ne totalment l'ús, exceptuant-ne les aplicacions mèdiques, gustosament hi contribuiríem en interès de la humanitat". Potser no consideraven la Xina com a part de la humanitat o bé feien cas del que el governador general de l'Índia havia afirmat: l'opi és un bon producte per als països llunyans, però cal mantenir-lo fora del mercat interior.

De pirateria en pirateria i promouent drogues que ella mateixa evitava, Anglaterra havia conformat un vast imperi i havia acumulat una riquesa que li va permetre de fer amb comoditat el gran salt de la revolució industrial, que al mateix temps va donar-li més poder. Però, amb tot això, hem perdut el rastre de Drake, el qual a més de portar botins, també es va encarregar d'enfonsar uns quants vaixells de la flota espanyola a Cadis i de capturar el *San Felipe* a l'Atlàntic. Aquest vaixell duia 140.000 lliures, però, a més, la seva captura va endarrerir la sortida de l'Armada Invencible i va donar temps a Anglaterra a preparar-se.

Felip II i la llegenda negra. Si Drake era vist com un heroi a Anglaterra i com un personatge detestable a Espanya, a Felip II, li passava just el contrari. És clar que també era mal vist als Països Baixos. Entre més coses, els va tancar el port de Lisboa, quan ells vivien del comerç (Felip II s'havia annexionat Portugal després de la mort sense successor del rei Sebastià).

França també tenia els seus greuges amb Felip II. Però per als seus defensors, tot provenia de les mentides teixides al voltant de la llegenda negra. Per certs historiadors francesos, Felip II personificà tots els errors i totes les crueltats, odís i fúries. L'acusaven d'incestuós, d'haver assassinat la dona per poder-se casar novament, d'haver ordenat matar el seu fill Carles, de ser bígam i adúlter, entre més co-

ses. Probablement, pocs o molts dels defectes es basaven en la llegenda negra que havia teixit Antonio Pérez.

Per això no és estrany que Pérez s'endugui la part del lleó de les crítiques en molts llibres d'història espanyols. Però, aquí, també cal introduir-hi matisos. Pérez era secretari del rei quan es va veure implicat en l'assassinat de Juan de Escobedo. Aquest havia denunciat les suposades corrupcions i traïcions de Pérez i Pérez denuncià al rei les suposades corrupcions i traïcions d'Escobedo. Felip II va autoritzar l'assassinat d'Escobedo, però després, potser amb més informació, va fer empresonar Pérez.

Pérez va fugir a Aragó. Reclamat per la inquisició per ordre del rei, el poble l'alliberà dues vegades. Els furs d'Aragó protegien Pérez, però Felip II va saltar-se els furs i va enviar un exèrcit de 12.000 homes. Finalment, Pérez es va escapar a França i va entrar en contacte amb el món protestant. Amb tot, la derrota militar va portar, a més de la repressió, que el 1592 es modifiqués la constitució política aragonesa. El rei s'atorgà potestat per nomenar el justícia d'Aragó i per destituir-lo i per designar llocatins no aragonesos. A més, limità les atribucions de la diputació del general o generalitat. Així ja no li caldria mai més enviar l'exèrcit contra el justícia i executar-lo, com va fer amb Juan de Lanuza, que havia protegit, emparat per la legalitat, Antonio Pérez.

El rei tenia persones com fra Pablo de Granada que el defensaven: "Ha tret mai les ungles contra ningú que no fos per defensar-se?", es demanava. "No —es responia ell mateix—. Ha pretès prendre a cap príncep els seus regnes que no hi fos obligat de raó i de justícia?" Tampoc. Amb aquestes preguntes i respostes ja veiem el judici que les guerres mereixien segons el bàndol. Prendre regnes a prínceps podia ser motivat no per un desig d'estendre el poder, ans podia ser una obligació basada en la raó i la justícia. La mateixa justícia que devia assistir Drake en les seves navegacions. Mentrestant, el frare es dolia que França hagués ajudat

els neerlandesos, s'hagués confederat amb els suecs, hagués creat lligues amb els prínceps d'Itàlia i Alemanya, hagués auxiliat Catalunya i Portugal... França, ben segur, no l'assistien ni la raó ni el dret en aquestes operacions.

Segles després, Gregorio Marañón intentava d'oferir una visió més equilibrada i jutjava que Felip II no havia estat ni sant ni dimoni. Tot i així, no es podia apartar de certs tics, perquè afirmava: "Els actes segurament reprobables que cometé, que foren força i alguns atroços, tenen la disculpa que, sens dubte, els inspirava un desig de ser útil als espanyols i als ciutadans dels seus altres dominis". És a dir: cometia crueltats, però amb bona intenció.

Tan encomiables motius no devien emocionar certes persones. És

Alguns voldrien venerar Francis Drake com a heroi nacional i uns altres, en canvi, pintar-lo amb la bandera negra.

per això que Felip II ha estat immortalitzat en diverses obres de teatre i òperes de les quals són absents les seves bones intencions. L'obra capital és el *Don Carlo*, de Schiller. Va ser composta al 1783 i té de personatge principal el marquès de Poza, partidari de la llibertat de pensament i defensor davant el rei dels drets d'holandesos i flamencs. De primer, el rei sembla convençut pel marquès, però després el fa matar. L'obra mostra com, amb Elisabet de Valois enverinada, Felip II lliura el seu fill al gran inquisidor. Allò que no es diu explícitament, s'endevina.

La categoria de l'obra de Schiller li ha donat una amplíssima difusió. I amb ella, una certa imatge de Felip II i l'Espanya de l'època. En el seu pas fugaç com a ministre de Cultura, Ricardo de la Cierva va prohibir de rodar *Don Carlo* a l'Escorial.

Drake i Felip II es retroben en la polèmica històrica quatre segles després de les seves confrontacions reals. Alguns voldrien venerar Drake com a heroi nacional i uns altres pintar-lo amb la bandera negra. Alguns disculparien tots els errors de Felip II i uns altres no acabarien la llista dels seus crims.

Felip II, l'emperador. El monarca amb més terres sota el seu domini mai conegut és per a la història oficial espanyola un gran rei, però en altres indrets, des de Portugal fins a Flandes, no diuen el mateix.

A tots dos, els protegeix una certa

nomenclatura oficial: els pirates autoritzats són corsaris, els tirans poden ser simplement reis, les invasions es poden convertir en obres evangelitzadores. Hi manquen les referències als indígenes americans, primitius propietaris de l'or i la plata. O l'opinió dels xinesos que sofriren la guerra de l'opi i els efectes de la droga. Tot això, és clar, queda als vorals de la història oficial. Com tantes altres coses.

Xavier Duran